

УДК 37.091.312.091.4А.Макаренко
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9955>

ПИТАННЯ УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ А. МАКАРЕНКА В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Ф. НАУМЕНКА

Христина Калагурка

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Розкрито проблему формування учнівського колективу Антона Макаренка у науково-педагогічній спадщині Федора Науменка. Зокрема, висвітлено основні ідеї вченого, відображені у дослідженнях з цієї тематики: проблема якостей, що розвиваються в колективі, виховне середовище в колективі, принцип паралельного впливу, проблеми дисципліни. Подано засадничі підходи, які виокремив Ф. Науменко, що лягли в основу вивчення А. Макаренком своїх вихованців. Розглянуто розроблену робочу типізацію дітей за відповідними групами, яку розробив А. Макаренко. На основі аналізу макаренкознавчих досліджень Ф. Науменка виділено завдання і функції педагога в колективі.

Ключові слова: учнівський колектив, виховна робота, навчально-виховні заклади, функції педагога в колективі, А. Макаренко.

Дослідження життєвого і творчого шляху видатного українського педагога зі світовим іменем А. Макаренка стало для Ф. Науменка справою його багатолітнього наукового інтересу. Науковий доробок вченого-педагога з цієї проблематики нараховує десятки публікацій, а також становить значну частину рукописних матеріалів, які з тих чи інших причин не вийшли у світ.

З огляду на широку палітку макаренкознавчих зацікавлень Ф. Науменка виокремлюємо основні напрями його досліджень: розкриття вченим особистості А. Макаренка як педагога-гуманіста, аналіз його дидактичних ідей, вивчення концепції трудового виховання у формуванні відповідальної особистості як дієвого чинника виховання і перевиховання. Вчений також виконав науковий аналіз проблеми формування учнівського колективу А. Макаренка.

Наша мета – розкрити проблему формування учнівського колективу А. Макаренка в науково-педагогічній спадщині Ф. Науменка

Однією з головних тем, яку досліджував Ф. Науменко, було питання педагогічного вчення А. С. Макаренка – проблема формування учнівського колективу [4]. Пошук А. Макаренком методів та шляхів реалізації у здійсненні задуму – формуванні нової людини, вихованої в колективі, Ф. Науменко пов'язував з його педагогічною діяльністю в 1920-х роках.

Зокрема, методику виховної роботи з дитячим колективом новатор реалізував в очолюваних ним навчально-виховних закладах. За висновками дослідника, комуна ім. Ф. Дзержинського була чи не єдиним «в історії світу, своєрідним зразковим виховним закладом по стрункості системи і організації» [8, с. 15]. Тут, як вважав Ф. Науменко, А. Макаренко не лише набув досвіду організації роботи з перевиховання, й теоретично обґрунтував власну концепцію педагогіки колективу [6, с. 98].

Вчений констатував, що педагог-новатор розглядав колектив як осередок й органічну частину суспільства, яка має спільну мету, функції, повноваження і відповідальність. У колективі, на його думку, А. Макаренко побачив те нове, що характеризувало саме тогочасну педагогічну науку, а саму систему колективного виховання, опрацьовану педагогом, він назвав найціннішим внеском у філософію виховання нової людини. «Вміння спільно працювати в колективі, – зазначав науковець, – вміння жити в колективі – найважливіша соціальна якість цієї нової людини» [7, с. 52]. Обґрунтовуючи власну позицію, Ф. Науменко спирався на такі якості, що розвиваються у людини-колективіста: почуття обов'язку перед колективом, почуття відповідальності, почуття колективної честі [7, с. 53].

Характеризуючи дитячий колектив А. Макаренка, Ф. Науменко виокремив в ньому те позитивне, що отримували його члени: дружні відносини, готовність до корисних дій, почуття гідності і відповідальності, упевненість у власних силах [8, с. 23; 9]. Крім того, важливо, на його думку, що в макаренківських дитячих колективах створювалося відповідне виховне середовище, де діти мали змогу проявляти активність, ініціативу і самодіяльність. Активізація пізнавальних сил колективу учнів – це водночас шлях активізації пізнавальних сил особистості [3, с. 10].

Аналізуючи педагогіку колективу А. Макаренка, Ф. Науменко акцентував увагу на дієвій реалізації ним принципу паралельного впливу, суть якого полягала в тому, що «вплив на особистість дитини підсилюється впливом на колектив, членом якого є дана дитина» [8, с. 23]. «Педагогічний процес, організований за системою перспективних ліній, – зазначав науковець, – створює найбільш сприятливі умови для того, щоб усунути випадковість у результатах виховання і навчання, бо засвоєння знань кожним учнем стає предметом активної уваги його самого і всього колективу, психологічно пов'язується в плані «рефлексу мети» [2, с. 28]. Впровадження цього принципу неодмінно охоплює елементи творчості у вихованні і навчанні учнів. Зокрема, Ф. Науменко негативно ставився до закону «парної дії» в організації навчального процесу, бо він не передбачав співпраці учнів та учителів. Водночас Ф. Науменко стверджував, що не можна відмовитися від індивідуального виховання, бо «виховання через колектив ще підсилює виховний вплив на особистість кожної дитини» [8, с. 25]. Найперше колектив

потрібен як педагогічний засіб, що полегшує педагогам справу виховання особистості, розвитку всіх її творчих сил, а не як самоціль [3, с. 8]. Об'єктивне висвітлення вченим системи паралельної дії дає нам право спростувати твердження дослідниці Н. Морозової про те, що Ф. Науменко у власних дослідженнях недооцінював проблему індивідуального підходу.

У концепції творення теорії та практики учнівського колективу львівський учений виокремлював важливі, обґрунтовані А. Макаренком постулати, як необхідність залучення дітей до продуктивної праці, яку вчений вважав природною формою розкриття педагогом творчих сил і здібностей дитини, дієвим чинником виховання і перевиховання. Особливо цінним А. Макаренка, за оцінкою дослідника, є те, що праця не є домінантом над усім іншим, вона раціонально поєднана з розумовим вихованням. Крім того, Ф. Науменко вважав, що успіх макаренківського колективу значно забезпечувався завдяки дисципліні, яка давала змогу чітко реалізовувати поставлені спільну мету та цілі. У своїх працях автор підводить читача до того, що дисципліна в педагогічній системі А. Макаренка є загальним наслідком [10, с. 85], у колективі виступає як «система правильних впливів на дітей [...], ціла система [...] куди відноситься і навчання дітей, і політична освіта, і праця, і громадсько-політична робота» [10, с. 86].

За спостереженням Ф. Науменка, з педагогів мало хто приділяв стільки уваги своїм вихованцям, як А. Макаренко. Клопітка праця у царині вивчення макаренкознавства допомогла Ф. Науменку виділити засадничі підходи, які лягли в основу вивчення педагогом своїх вихованців. Серед таких виховно-діагностуючих принципів дослідник називає вивчення соціального середовища вихованця, дослідження вихованця в процесі його діяльності, дослідження вихованця в колективі, дослідження його «внутрішнього світу» [11, с. 28–30; 11, с. 66].

Наголосимо, що вчений-педагог у цьому контексті особливу увагу звертає на розроблену А. Макаренком робочу типізацію дітей за відповідними групами:

- першу групу представляли вихованці, які мали чітко визначений план щодо свого майбутнього;
- до другої належали ті вихованці, хто ще не визначився зі своїми пріоритетами, але перебували в їхніх пошуках;
- третю групу становили вихованці із невизначеними життєвими пріоритетами і без особливих прагнень щось змінювати;
- вихованці четвертої групи, зазвичай, не піддаються виховному впливу [11, с. 67].

Дослідник дійшов висновку, що така робоча типізація допомагала новатору успішно організовувати виховання на підставі перевиховання. Кожного вихованця, який належав до відповідної групи, не визначали за

однією чи декількома ознаками, а цілісно досліджували з урахуванням його соціального досвіду і мотивації. Така типізація, як стверджував Ф. Науменко, виражає динаміку розвитку конкретної особистості. У рецензії на статтю вченого «Принципи вивчення і типізації дітей у А. С. Макаренка» В. Зайцев зазначав, що автор порушував цікаві і важливі проблеми у спадщині А. Макаренка, правильно вирішення проблеми типізації дітей «сприятиме реалізації диференційованого підходу вихователів до вихованців у процесі їхнього виховання в рівній мірі як і перевиховання» [1]. Аналізуючи роль вихователя в макаренківському колективі, вчений вважає позитивним, що він найперше виступає як член колективу. Така позиція вихователя дає змогу позитивно впливати на кожну дитину і розкривати її задатки та здібності. На підставі аналізу макаренкознавчих досліджень Ф. Науменка можна виділити такі завдання і функції педагога в колективі:

- вихователь має бути організатором і керівником колективу;
- проявляти творчий характер у роботі;
- володіти авторитетом;
- мати життєву досвідченість;
- виявляти у своїй роботі безкорисливість та оптимізм;
- мобілізувати сили дитини;
- вміти проектувати в дитині найкраще;
- наявна оперативна ґрунтовність в роботі вчителя;
- педагоги повинні розглядати батьків як своїх колег з виховної роботи;
- педагоги і батьки мають створювати навколо дітей здорову атмосферу;
- володіти педагогічною технікою і майстерністю;
- працювати над саморозвитком.

Отже, заслугою вченого було те, що він переконливо показав ефективність закону паралельної дії, довівши, що в педагогіці паралельної дії закладені основи для вирішення важливих питань методики виховання. Йому вдалося спростувати думку про ізольованість макаренківського колективу у вихованні.

1. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Спр. 925 (Зайцев В. Л. Рецензія на статтю Б. И. Фин «Принципы изучения и типизации детей у А. С. Макаренко»), 7 арк.

2. Науменко Ф. І. А. С. Макаренко як дидакт / Ф. І. Науменко // Радянська школа. – 1967. – № 3. – С. 26–29.

3. *Науменко Ф. И.* Больше внимания педагогическому наследию А. С. Макаренка / Ф. И. Науменко // А. С. Макаренко. – Львов: Издательство Львов. Ун - та, 1969. – Кн. – 7. – С. 5–13.
4. *Науменко Ф. И.* Колектив і особистість у педагогічній системі А. С. Макаренка / Ф. И. Науменко // Радянська школа. – 1963. – № 10. – С. 48–50.
5. *Науменко Ф. И.* Принципи вивчення й типізації дітей у А. С. Макаренка / Ф. И. Науменко // Педагогічну психологію – в школу. – 1967. – С. 28–31.
6. *Науменко Ф. И.* «Автобіографія» А. С. Макаренко. Коментарий / Ф. И. Науменко, И. И. Козуб // А. С. Макаренко. – Львов: Издательство Львовского унверситета, 1978. – Кн. 10. – С. 95–107.
7. *Паперна Г. О.* Новатор радянської педагогіки / Г. О. Паперна, Ф. И. Науменко. – Львів: Вільна Україна, 1948. – 127 с.
8. *Паперна Г. О.* Великий педагог сучасності / Г. О. Паперна, Ф. И. Науменко // А. С. Макаренкою – Львів: Видання ЛДУ, 1949. – С. 9–44.
9. *Паперная Г. А.* Воспитания в коллективе, через коллектив и для коллектива в педагогическом наследстве А. С. Макаренко / Г. А. Паперная, Ф. И. Науменко // А. С. Макаренко. Львов: Издательство Львов. Гос. Ун-та, 1954. – Кн. 2. – С. 7–26.
10. *Паперна Г. О.* Стягнення і заохочення як метод виховання свідомої дисципліни в працях і в практиці А. С. Макаренка / Г. О. Паперна, Ф. И. Науменко // А. С. Макаренкою – Львів: Видання ЛДУ, 1949 – С. 77–114.
11. *Фин Б. И.* Принципы изучения и типизации детей у А. С. Макаренко / Б. И. Фин // А. С. Макаренко. – Львов: Издательство Львовского университета, 1969. – Кн. 7. – С. 64–76.

*Стаття: надійшла до редколегії 06.07.2018
доопрацьована 11.09.2018
прийнята до друку 27.11.2018*

**ISSUES OF A. MAKARENKO'S "STUDENT COLLECTIVE" IN
THE SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL HERITAGE OF F. NAUMENKO****Khrystyna Kalahurka***Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005*

The article reveals the issue of forming "student collective" in the context of Anton Makarenko's pedagogical ideas in the scientific and pedagogical heritage of Fedir Naumenko. In particular, the main scientist's ideas are highlighted, which are reflected in the researches on the theme: the problem of the qualities to be developed in the "the collective of students" (a sense of duty, a sense of responsibility, a sense of collective honor, friendly relations, readiness for useful actions, a sense of dignity, self-confidence); educational environment in the community (manifestation of activity, initiative and amateur); the principle of parallel influence in "the collective"; the problem of discipline (the ability to clearly realize the defined goal and objectives).

The basic approaches, which were highlighted by F. Naumenko and formed the basis for A. Makarenko's study of his students (the study of social environment, the investigation of a student in the process of his own activity, and in the group, the research of his "inner world") have been investigated. The author of the article considers F. Naumenko's estimation of the children typification according to the corresponding groups by A. Makarenko. The first group is represented by the students with a well-defined plan for their future. The second group includes the students who have not decided yet on their priorities, but are in their quest; the third group consists of the students with uncertain life priorities and without any particular desire to change something. The students of the fourth group, as a rule, are not exposed to the educational influence.

On the basis of analyzing F. Naumenko's research of A. Makarenko's pedagogical ideas the author of the paper identifies the tasks and functions of a teacher in "the collective": the educator should be an organizer and leader of the community, show the creative character in the work, be authoritative, have life experience, demonstrate the interest and optimism in his work, mobilize the child's forces, design only the best qualities of a child, know pedagogical techniques and skills, work on self-development, consider the parents as the colleagues in educational work, and create in the partnership with them a healthy atmosphere around the children.

Key words: A. Makarenko, "the collective of students", educational work, educational institutions, functions of a teacher in a community.